

Kadın, Doğa, Sanat Bağlamında Çevreci Mücadelenin Sanatla Buluşması: Ekofeminist Sanat

Geliş Tarihi/Received: 30.12.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 11.05.2022
DOI: 10.46372/arts.1050941

Arş. Gör. Esra ERTUĞRUL TOMSUK
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Resim Bölümü
esraertugrultomsuk@karatekin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4426-2710

ÖZ

60'lı yıllar birçok alanda hak arayışlarının en çarpıcı biçimiyle yaşandığı yıllardır. Yaşamla doğrudan bağlantılı olan sanat ortamı da bu bağlamda değişikliğe uğramış; alışlagelmiş sanat pratikleri yoğun bir şekilde tartışılırken bu hak arayışları sanat pratiklerine de yansımıştır. Geleneksel sanat tarihi anlatısında, modernizmin kahramansı yaratıları olan deha, ustalık, yetenek gibi kavramlar, erkeklere mal edilerek kadın sanatçılar dışlanmıştır. Feminist hareketten yola çıkan ve ataerkil toplum zihniyetine karşılık; çevreci mücadeleyi sanatla birleştiren ekofeminist anlayış da böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır. Doğanın dişil çağırışından da yola çıkarak sanatçılar, tahrip edilen doğaya dikkat çekmiş, kadınlar üzerindeki eril hakimiyet ile doğanın sömürülmesi arasında bir bağ olduğu düşüncesi üzerinde durmuşlardır. Ekofeminizm bu süreçte; odağına doğayı, çevre bilincini, hem kadın hem de doğa üzerinde kurulan tahakküme dair eleştiriye koyan ve genellikle ortaklaşa çalışma, onarım, yenileme gibi kavramları içeren bir akım olarak karşımıza çıkmıştır. Literatür değerlendirmesine dayalı olan bu çalışmada bu alandaki yazın taranmış, insanın doğayla olan ilişkisine yeni bir bakış açısı sunan, sanat ve feminist hareketin kesiştiği noktada ortaya çıkan ekofeminist sanat anlayışının kavramsal boyutu ve tarihsel olarak gelişim süreçleri incelenmiştir. Sanatçılar üzerinden yapılan çözümlenmeler neticesinde, sanatın çevresel farkındalık yaratmak amacıyla bir aracı olarak konumlandırılması, çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: kadın, doğa, ekolojik sanat, ekofeminizm, ekofeminist sanat

Ertuğrul Tomsuk, E. (2022).
Kadın, Doğa, Sanat Bağlamında Çevreci Mücadelenin Sanatla Buluşması:
Ekofeminist Sanat
ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi, 8, 111-127.

The Meeting of Environmental Struggle with Art in The Context of Women, Nature, Art: Ecofeminist Art

ABSTRACT

The 60s were the years when the pursuit of rights in many fields was experienced in the most striking form. The art environment, which is directly related to life, has also changed in this context; While conventional art practices were discussed intensively, these pursuits of rights were also reflected in art practices. In the traditional art history narrative, concepts such as genius, mastery and talent, which are the heroic creations of modernism, are attributed to men and women artists are excluded. In response to the patriarchal society mentality that started from the feminist movement; The ecofeminist approach, which combines environmental struggle with art, emerged in such an environment. Starting from the feminine connotation of nature, the artists drew attention to the destroyed nature and emphasized the idea that there is a connection between the masculine domination over women and the exploitation of nature. Ecofeminism in this process; It has emerged as a movement that focuses on nature, environmental awareness, criticism of the domination established on both women and nature, and generally includes concepts such as joint work, repair and renewal. In this study, which is based on the literature review, the literature in this field was scanned, the conceptual dimension and historical development processes of the ecofeminist understanding of art, which emerged at the intersection of art and feminist movement, which offers a new perspective on the relationship of man with nature, were examined. As a result of the analyzes made on the artists, the positioning of art as a tool to create environmental awareness emphasizes the importance of the work.

Keywords: woman, nature, ecological art, ecofeminism, ecofeminist art

GİRİŞ¹

Feminizm 18. yüzyıldan başlayarak kadınlar üzerinde kurulan tahakkümü tartışmaya açan, cinsiyet eşitliğini savunan ve erkek egemenliğine karşı çıkan bir harekettir. Feminizmin en temel amacı, toplumun tüm kesimlerinde karşılaşılan cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya çalışmak, kadının erkekle eşit statüde olmasını sağlamak ve kadını ikincil kılan düşünce sistemini değiştirmektir. Buna göre, kadınların birçok alanda ikinci plana atılmasına, baskı altına alınmasına, bedenleri üzerinde söz sahibi olamamalarına, toplumsal rol ve sorumluluklarda eşit bir konumda olmamalarına karşı bir duruştur.

Kadınların toplum içindeki yerini ve rolünü ve haklarını genişletmeyi amaçlayan feminizm, cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeyi amaçlayan toplumsal hareketlerden biri olarak görülmüş, (Hooks, 2014, s. 12) geçmişten günümüze değişimler geçirmiş, tarihsel süreç içerisinde çeşitli dalgalara ayrılmıştır. Ekofeminizm, 1970'lerin ortalarında, ikinci ve üçüncü dalga feminizmist düşüncenin ve yeşil hareketten hareketle ortaya çıkmıştır. Ekofeminizm, feminizmin mücadele ettiği cinsiyetçi anlayışla mücadele ederken doğa ve çevre sorunlarının da çözümünü için uğraşarak feminizmi ve çevreci anlayışı aynı potada birleştirmektedir (Mellor, 1997, s. 17).

Bu çalışma ile öncelikle kadın-doğa-sanat arasındaki bağdan yola çıkılarak ekolojik sanat ve feminist hareket açıklanmaya çalışılacak ve bu olguların kesiştiği noktada ekofeminist sanat anlayışının ortaya çıkışını sağlayan ortam ve tarihsel olarak gelişim süreçleri incelenecektir. Hem kadın ve doğa üzerinde kurulan tahakküme ve sanat tarihsel süreçte de karşımıza çıkan cinsiyetçi anlayışa karşı, üretim biçimini, ortak çalışma, onarım ve yenileme gibi kavramlara dayandıran bu anlayışın önemi seçilen sanatçılar ve eserleri üzerinden çözümlenmeler yapılarak örneklendirilecektir. Yapılan literatür çalışması neticesinde konu ile ilgili kaynaklar taranmıştır ve bu çalışma nitel araştırma modeli tekniği kullanılarak oluşturulmuştur.

Doğa ve Çevreci Yaklaşımın Feminist Perspektiften Okunması: Ekofeminizm

Shiva ve Mies'e göre, bilim insanları yeni bir çağa, Antroposen çağına girdiğimizi söylemektedirler. Bu çağda bizim türümüz, yani insan, gezegen üzerindeki en önemli güç haline gelmiştir. Bu dönemde yaşanan iklim değişikliği ve türlerin yok oluşu insan etkinliklerinden ve türümüzün dev ekolojik ayak izinden

¹ Bu Makale Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nin 15-16 Nisan 2021 tarihlerinde gerçekleştirdiği "AART Uluslararası Anadolu Sanat Sempozyumu"nda sunulmuş ve özeti sempozyum kitabında basılmış sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

kaynaklanmaktadır. Gezegenin ve insanların geleceği, insanın gezegen üzerindeki etkisini ne derece anlayabildiğimize bağlıdır. Kendi rolümüzü mekanistik bir dünya görüşüne, endüstriyel sermaye merkezli rekabetçi bir ekonomiye ve tahakküm, şiddet, savaş ve ekolojik ve insani sorumsuzluk kültürüne dayalı, eski kapitalist ataerki paradigması çerçevesinde kurgulamaya devam edersek, artan iklim felaketleri, türlerin yok oluşu, ekonomik çöküş ve insani adaletsizlik ve eşitsizliğin hızlı yükselişine şahit olacağız (Shiva ve Mies, 2019, s. 23). İnsanın, yeryüzünü paylaştığı diğer biyolojik türlerden kendini üstün görerek, yaşadığı gezegeni küresel anlamda çoğu zaman geri döndürülemez biçimde değiştirme kapasitesine sahip bir güç olarak konumlandırması bu çağa "insan çağı" denmesinin nedenidir. İnsanın ezici bir güç olarak doğa üzerindeki hakimiyet kurma arzusu antroposenin düşüncenin temelini oluşturmaktadır.

Doğa, antik çağlardan itibaren kadın ile özdeşleştirilmiş, Doğa ana kültü ile kadının biyolojik özelliklerinden kaynaklı olarak şekillenen kadının tanrıçalaştırılması birçok medeniyetin inanç sisteminde yer almıştır. Eski Yunan mitolojisinde Gaia'dan önce yeryüzüne kaos hakimdir. Doğa ana, tüm yaşam formlarını içinde barındıran, kendini yenileyen ve değiştiren, kendine ait bir döngüsü olan, dünyadaki varoluşun özüdür ve tüm canlıları kucaklayan kozmik bir semboldür. O, her şeyin yaratıcısı, her şeyin kendisinden meydana geldiği toprak anadır. Doğa; hayat veren, besleyen, doğuran, iyileştiren ve koruyan yönü ile kadınla ilişkilendirilmiş bu nedenle doğaya dişil bir anlam yüklenmiştir. Kadın ile doğa, Antik Yunan'dan beri birbiriyle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Platon ve Aristoteles, erkekleri kadından ve doğadan üstün bir konuma yerleştirmiş, dişil olanı aklın karşıtı olan doğayla ilişkilendirmiştir yani dişil olan bedenle ve doğayla, eril olan ise akılla bütünleştirilmektedir. Erkekleri kültürle, kadınları ise doğayla bağdaştıran bu yaygın düşünce biçimi, akıl/duygu ikiciliği ile erkeği etken, kadını edilgen saymaktadır. Platoncu düşüncede akıl ve doğa düzenleri arasındaki ilişki daima bir denetim ve hâkimiyet ilişkisi olarak tasvir edilir (Plumwood, 2020, s. 124). Bu bağlamda doğa olarak tanımlanmak demek, edilgen olarak özne olmayan, aklın ve kültürün kazanımlarının (bu kazanımlar da genelde beyaz, Batılı, erkeğin eseri olarak görülür) yer aldığı ön planın arkasına itilerek konumlandırılmak demektir (Plumwood, 2020, s. 15). Bu ikicilik üstün ve aşağı olarak kültür ve doğayı birbirinden ayırır ve ezen/ezilen, güçlü/güçsüz gibi karşıtlıkları beslemektedir. Medeniyetlerin kurulması savaşçı erkeğin hakimiyet kurma, yağmalama, fethetme ve sömürme hedeflerinin bir sonucudur ve kadının

ikincil konuma itilmesinden, kölelikten, sınıflardan ve kast sisteminden nemalanan sosyal hiyerarşi üzerine kurulmuştur. Doğaya dışıl anlamlar yükleyerek onu kadınla bağdaştıran yaygın düşünce de bu tahakkümü doğallaştırmış ve kadın ile doğayı aklın dışında tutarak, eril düşüncenin kadın-doğa üzerinde hiyerarşik hegemonya kurmasına zemin hazırlamıştır. Bu ikicil yapılanmanın üstesinden gelebilmek için ise çevre ve feminizmi yan yana getiren yaklaşım ile kadın ve doğanın ortak sorunlarının çözümünün de bu ortaklıktan doğabilmektedir.

Ekofeminizmde, doğa ve kadın arasındaki bağ, her ikisinin de erkek egemen dünya tarafından sömürülmesi düşüncesi üzerinden kurulmuştur. Terim, kadınların geçim kaynaklarını korumak ve yaşadıkları toplulukları güvenli kılmak için her daim gösterdikleri çabadaki itici güce vurgu yapar (Shiva ve Mies, 2019, s. 9). Doğa ananın, bütünleştirici, şefkatli, üretken ve koruyucu vasıflarının dışıl çağrışımları, kadının kendini, doğayı, gezegeni, yaşamı, biyolojik ve kültürel çeşitliliği koruma misyonu ile ortaya çıkmaktadır.

Ekofeminizmde siyasi odak dışarıya dönüktür. İlk önermesi, kapitalist ataerkil sistemde kadınların ve doğanın "maddi" kaynaklar olarak görülmesinin yapısal olarak birbiriyle ilişkili olduğudur. (Shiva ve Mies, 2019, s.12). Ekofeminizme göre insanlık tarihi boyunca kadın ve doğa erkek egemen anlayış tarafından kontrol altına alınmış ve metalaştırılarak sömürülmüştür. Ataerkil toplum yapısının, kapitalist sistemlerin kadını ve doğayı ikincilleştirmesi ve doğanın sömürülmesi ile kadının ezilmesi arasında paralel bir ilişkinin var olduğu düşüncesi Ekofeminist anlayışın temelini oluşturmaktadır.

Kavram ilk defa aktivist bir feminist olan, Françoise d'Eaubonne'ün 1974'te yayımladığı *La Féminisme ou la Mort (Feminizm veya Ölüm)* adlı kitapta kullanılmıştır (Ferry, 2000, s. 54). D'Eaubonne kitabında, ekolojik yaklaşımı feminizm ile kaynaştırarak "ekofeminizm" adı altında bu yeni görüşü ortaya atmıştır. Yazara göre ataerkil ve kapitalist sistemler doğanın üzerinde kurduğu gibi kadının üzerinde de hakimiyet kurmak, onu sindirerek sömürmek niyetindedirler diyerek ekofeminizmin ortaya çıkış gayesini anlatır. Terim ilk olarak Françoise d'Eaubonne tarafından kullanılmışsa da, tekrarlanan çevre felaketlerinin tetiklediği yıkıma karşı etkinlik ve protestolar bağlamında popülerlik kazanmıştır (Shiva ve Mies, 2019, s. 59).

Kadınlar ekolojik yıkıma ve nükleer kıyım tehdidine karşı harekete geçtikleri anda, kadına, diğer insanlara ve doğaya yönelik ataerkil şiddet arasındaki bağlantıyı fark etmişlerdir (Shiva ve Mies, 2019, s. 59). Eril zihniyetin, kadınları olduğu gibi, doğayı da tahakkümü altına aldığı ve bu ilişkiler arasında bir ortaklığın olduğunu öne süren

ekofeminizm, doğaya ve kadına yönelik şiddetin aynı elden çıktığı düşüncesine odaklanmıştır. Toplumsal, kültürel, tarihsel bağlamda çevre ve kadın sorunlarına odaklanarak ekoloji ve feminizmin sentezini oluşturan bir toplumsal harekete dönüşmüştür. İnsanlık tarihi boyunca kadın ile doğanın ilişkilendirilmesinden yola çıkılarak her ikisinin de baskı altında tutulduğu düşüncesinden doğan ekofeminizm, doğa ve çevreci yaklaşımı feminist bir perspektiften sunmayı amaç edinerek egemen ataerkil pratiklerde kadının ve doğanın ikincil anlamda araçsal bir konuma büründürülmesine tepki gösterir (Longenecker, 1997, s. 1).

Kadinsız Sanat Tarihi ve Sanat Ortamında Feminizmin Etkisi

Sanat tarihi adı ataerkil yazım şekliyle göz ardı edilen kadın sanatçılarla doludur. Uzun süre büyük sanatçı ve deha kavramları erkeklere atfedilmiş bu süreçte kadın sanatçılar hep göz ardı edilmiştir. Çok da uzak olmayan bir geçmişe bakıldığında, sanat tarihi kitaplarında ve müze koleksiyonlarında tarih boyunca neredeyse hiç kadın sanatçının yer almadığı dikkat çekmektedir.

Sanat tarihçilerinin görüşü olarak kabul gören, batılı erkeğe özgü bakış açısı, sadece elitist olduğu için ya da etiksel açıdan değil, entellektüel bakımdan da yetersiz kalmaktadır. Feminist eleştiri, akademik sanat tarihinin varlığı açıkça kabul edilmeyen değerler sistemini göz önüne almak, tarihsel araştırmalara istenmeksizin dahil olan bir öznenin varlığını hesaba katmak konusundaki ihmalleri gözler önüne sermiş, böylece sanat tarihinin kavramsal açıdan nasıl bir kibir ve tarihüstü naiflik taşıdığını göstermiştir (Nochlin'den aktaran Antmen, 2020, s. 120).

Linda Nochlin'in 1971'de yayınlanan "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?" başlıklı makalesi, o tarihe kadar erkek egemen bir akademik disiplin olarak şekillenen sanat tarihinin yalnızca kadın değil, her "öteki"ni dışlama biçimlerini/süreçlerini/ yöntemlerini irdelene önerisiyle çığır açıcı bir öneme sahiptir (Antmen, 2020, s. 10).

1960'ların sonlarında büyük bir değişime uğrayan sanat ortamı birçok eş zamanlı yeni akım yaratmış, farklı disiplinlerin iç içe geçtiği, yeni üretim biçimlerini mümkün kılan bir kırılma yaşamıştır. Dünyanın birçok noktasında özellikle de ABD'de birçok alanda yaşanan gelişmeler bu dönüm noktasını ve çeşitliliği beslemiş, farklılaşan bakış açıları bu değişimden etkilenmiştir. Dönemin çok sesli yenilikçi eğilimleri içerisinde ortaya çıkan, ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı gibi birçok ötekileştirici tavrın sorgulanmaya başlandığı toplumsal muhalefet ortamından doğan ve beslenen Feminist sanat, bu anlamda belli bir misyon duygusundan hareket ederek kadınların davasının yoğun bir biçimde gündeme gelmesinde önemli rol oynamıştır. Sanatta feminist hareket 1960'larda ortaya çıkan feminist hareketin ve siyasi aktivizmin etkisiyle başlamıştır. Tarihsel süreçte meşruiyet kazanmış ayrımcı kültür politikalarıyla mücadele ederek erkek egemen sanatsal modernizmin kırılma sürecine katkıda bulunan Feminist sanat alanında yaşanan gelişmeler, tarihin göz ardı ettiği kadın sanatçıların keşfine neden olmuş, yeni yazılan sanat tarihlerinde

kadın sanatçıların gündeme gelmesinde rol oynamış ve kurumlarda kadın sanatçıların geçmişe oranla daha fazla temsil olanağı bulmasını sağlamıştır (Antmen, 2012, s. 329).

Sanatta Feminist hareket 1960'ların sonuna doğru, kendisinden biraz öncesinde ortaya çıkmış olan feminist hareketler çerçevesinde şekillenmiş ve siyasi aktivizmin etkisiyle ortaya çıkmıştır (Gouma-Peterson ve Matthews, 2020, s. 33). Feminizmin en önemli özelliklerinden olan; kadın haklarının korunması, erkeklerle eşit hukuki, toplumsal ve cinsiyet eşitliği gibi konuları sanat aracılığı ile temsil eden sanatçılar tarafından başlatılmıştır. Kökeni çok daha eskilere dayanan feminist söylemin, bu yıllarda yaşanan hareketlilik ile dikkat çekmesinin ardından, kadınların sanatta, bilimde, müzik ya da herhangi başka bir alanda neden tarih sahnesinde yer almadığı sorusu gündeme gelmiştir.

Dönemin hareketliliğinden etkilenerek, yeni farkındalıkların geliştiği ve insanlığın karşı karşıya olduğu önemli sosyal, siyasal, kültürel, etik konulara değinen bir takım söylem biçimleri içinde doğa, çevre, kültür, kadın meseleleri gibi konular önem kazanmıştır. Dönemin önemli hareketlerinden biri olarak karşımıza çıkan Arazi sanatı da bu eğilimler içinde yer alan ve 1960'lardan itibaren yükselişte olan çevre hareketlerine paralel olarak gelişmiştir. Sosyal değişim taleplerinin dile geldiği, sivil toplum hareketlerinin cinsiyet, ırk, kültür bağlamında eşit hak arayışlarını örgütlediği bir dönemde, sokakta olan biten hareketlilikten beslenen sanatçılar, statükonun simgesi olarak görülen müze ve galerilerin modernist ve elitist tavrına tepki duymuş, alternatif mekân arayışlarına yönelmişlerdir (Antmen, 2012, s. 251).

Bu süreçte ortaya çıkan Arazi Sanatının temelinde, sanatçıların geleneksel galeri mekânlarına yönelik tepkisinin yanında bu dönemde ortaya çıkan çevreci hareket vardır (Antmen, 2012, s. 251). Arazi sanatı bu dönemde hippie hareketlerinin bir uzantısı olarak ortaya çıkan doğayı kutsayan yaklaşımlara ilginin artması ile çevreci hareketin endişelerinden beslenmiştir.

20. yüzyılın sonlarında bozulan çevrenin verdiği alarmlar daha duyulur hale gelmeye başlamış endüstriyel gelişmenin yan etkileri daha çok hissedilmeye başlamıştır. Arazi sanatı kapsamında sanatçıların dönemin çevre bilinçlenmesi dalgasından ne kadar etkilendiği düşünülse de bazı Arazi Sanatı örnekleri çevrecilerin tepkilerine neden olmuştur. Akımın öncü isilerinden Robert Smithson'ın kamyonlar dolusu asfalt, cam, tutkal ve kükürt dolu varilleri içeren eylemleri gibi örnekler aynı kaynaktan beslenen fakat daha çevreci bir nosyon benimsemiş olan ekolojik sanatın arazi sanatından ayrılmasına neden olmuş ve ekolojik konularda artan farkındalık

ve günümüzün de krizi olarak algılanan iklim değişikliği meselelerine karşı ilgi ile ortaya çıkmıştır. 1960'ların sonu ve 1970'lerdeki erken dönem ekolojik eserler bu baş döndürücü sanatsal ve teorik karışımdan doğmuş ve giderek güçlenen bir çevreci hareketin endişeleri ile birleşmiştir (Brown, 2014, s. 12). Ekolojik sanat, sürdürülebilir arazi kullanımı, doğal süreçler, biyolojik çeşitlilik, habitat koruma ve yenilenebilir kaynaklar gibi konuları ele almıştır. Bunun yanında odağına doğayı alan Arazi sanatı, yamaç kenarlarında delikler kazan ve yarıklar açan, arazinin şeklini "maskülen" bir yok sayma etkinliği ile değiştiren, inşacı bir zihniyete sahip erkeklerle dolu bir tür olma özelliğini taşımıştır. Bu nedenle ekolojik sanatın daha çevreci bakış açısını, iyileştirici ve onarıcı misyonunu benimseyen kadın sanatçılar ekofeminist düşünce biçiminden beslenerek ortaya doğal ve kentsel ekosistemlerin karşılaştığı sorunlara çözümler arayan, kadın ve çevre sorunlarına odaklanan, ekolojik sanat eserleri öneren yeni bir pratiğin oluşmasına neden olmuşlardır.

Çevreci Mücadelenin Kadın Gözüyle Okunması: Ekofeminist Sanat

Günümüzde çevre sorunlarına, doğanın tahribatına eğilen sanat pratikleri gün geçtikçe artmakta, son yıllarda doğayı kendisine özne edinen sanat anlayışı ana akımlardan biri haline gelmektedir. İnsanoğlunun gezegen üzerindeki etkisini inceleyen işler çoğalmakta ve çevre ile ilgili ciddi sorunları gündeme getiren sanat, kıyıda kenarda olmaktan çıkmış, sahnenin merkezinde yerini almıştır. Doğal dünyayı sadece bir ilham kaynağı ya da temsil edilecek bir konu olarak ele almaktan öte doğrudan etkilenilmesi düşünülen bir alan – yaratıcı araçlarla dönüştürülecek ve iyileştirilecek bir eylem alanı olarak görme eğilimi giderek artmaktadır. Brown'a göre, bu eğilim ekolojik konularda artan farkındalık ve 1960'lardan itibaren yükselişte olan çevre hareketine bağlı olarak gelişmiştir. Günümüzün krizi olarak algılanan iklim değişikliği de böylelikle sanatçıların birçoğunun pratiğine ilave bir ivme ve aciliyet kazandırmıştır (Brown, 2014, s. 7). Bu bağlamda ekolojik düşüncenin feminist söylemle birleştiği notada ortaya çıkan Ekofeminist sanat ile sanatçılar; insan eli ile tahrip edilen ve bozulan doğanın tamiri için mücadele vermişlerdir. Son zamanlarda doğal afetlerdeki artış, küresel ısınma, ekonomik krizler ve toplumdaki bilinçsiz tavır, eril düşüncenin ürünü olarak görülmüştür. Sanat tarihsel süreçte kadın sanatçıların göz ardı edilmesi ve uzun süre yok sayılması kadına yönelik cinsiyetçi ayırımın bir başka şeklidir. Ekofeminizm ile birlikte doğaya ve kadına

yönelik bu tahakküm geleneği kadın sanatçıların ekofeminizmin sanata bir yansıması olarak doğaya yönelik işler üretmesine neden olmuştur. Bu sebeple erkek egemen sanat tarihsel süreçte bu dönem feminizmin etkisi ve kadın sanatçıların artan katılımı önemlidir.

Bu dönem kadın sanatçılar ise daha doğayla işbirlikçi, iyileştirici ve onarıcı sanat pratikleri geliştirmişlerdir. Bu bağlamda Ekofeminist düşünce, feminist sanat hareketlerinden güç almış, çevre sanatı pratiklerinden beslenmiş ve ekofeminist sanat anlayışını ortaya çıkarmıştır. Kadın sanatçılar bütün tarihsel ve mitik anaç kimlikleriyle birlikte arazinin sosyal ve kültürel rezonanslarına, kendisinin erkek benzeriyle paralel, ancak bundan önemli derecede farklı bir biçimde bağlı bir sanat üretimi içine girmişlerdir. Bir bakıma ekofeminizmin ana düşüncesinin altını çizmişler, kadın ve ekolojik çevreyi yani doğayı birbiriyle ayrılmaz bir bütün olarak görmüşlerdir. Çevre tahribatının esas sorumlusu erkek egemen dünyanın hırslarının ve ataerkil kapitalist düşünce biçimlerinin, kadına yönelik cinsiyetçi bakış ve şiddetle, ekolojik tahribatla güçlü bir ilişki içinde olduğunu savunmuşlardır.

Ekofeminizm, kadına üstünlük kurma amacıyla olan erkek egemen anlayışın, tabiatı da sürekli kontrol altına alma isteğiyle dönüştürerek ve inşaacı bir tavırla hareket ederek ekolojik sorunlara sebep olduğu düşüncesine odaklanmıştır. Bu bağlamda ekofeminist sanatçılar, kadına ve doğaya karşı işlenen suçların kaynağını tek görmüş, çözümü erkek egemen anlayıştan kurtuluşa bulmuşlar ve sanatsal üretimlerini bu yönde geliştirmişlerdir. Performans Sanatı için yeni ele alışı biçimleri meydana getirerek bu sanat dalının sınırlarını yeniden şekillendirmişler, bu bağlamda performansı ekolojik sanatla birleştirmiş; iyileştirici ve onarıcı performanslar sergilemişlerdir.

Alman sanatçı Joseph Beuys'un insan ve doğal çevre arasındaki ilişki güçlendirmek ve doğayı ve toplumu iyileştirmek gibi amaçlar doğrultusunda yaptığı performatif eylemlerini hatırlamak gerekir. Beuys, hem sanat ortamını hem de toplumu iyileştirmek için doğa, sanat, ekoloji, politikayı bir araya getirmiş ve sanat pratiğini bir sosyal sorumluluk mantığıyla kurgulamıştır. Beuys, 1982'de Dokümenta 7'de Kassel şehrini 7000 meşe ağacı ile ağaçlandırdığı eyleminde dünyayı yeniden yeşillendirme girişimi ile sağlıklı bir toplum ancak -doğayla kopan bağın tekrar inşası ile- yani sağlıklı bir çevre ile mümkündür düşüncesi üzerinde durmuştur. 7000 Meşe Projesi'nde insanların iyileşebilmesi ve kendilerine yeni ve sağlıklı bir yaşam kurabilmesi için yaşadıkları çevrenin de önemi olduğu vurgulanmaktadır. Beuys'un

sağlıklı bir dünya konusunda duyduğu kaygılar onu, her ağaç, her toprak parçasını, henüz kirlenmemiş ırmakları, eski kent merkezlerini korumaya ve bütün plansız yenileme projeleriyle savaşmaya and içmiş Yeşil Hareket'in ve Yeşiller Partisinin kuruluş çalışmalarına katılmaya itmiştir (Atakan, 2008, s. 79). Ekofeminist sanatçılar da işlerinde performansı sıkça kullanmışlar ve bu eserler aracılığıyla ekolojist bir fayda sağlama amacı gütmüşlerdir. Sanatçılar, geleneksel kadın rollerinin potansiyelini ve sınırlamalarını –Modernizmin yapabileceği gibi, bunları bir tür nostaljik, sıradan, teatral dağınıklık olarak reddetmek yerine- sorgulamaya, çevrelerindeki öğelerle birlikte ele almaya ve bunları kendi uygulamalarına dahil etmeye başladıklarında, sanat pratiğinin özünü değiştirmeye başlamışlardır. Dikkatlerini doğa-kadın ilişkisine çeviren bu sanatçıların işlerinde, gündelik etkinlikler (yıkamak, temizlemek, bahçe işleriyle ilgilenmek, çocuk büyütmek) tam da sanatsal sorgulama için gerekli olan işlenmemiş materyali bünyesinde barındıran alan olmuştur. Geleneksel olarak feminen olan ile ilişkilendirilen nosyonlara bağlı bulunan, çevreye yönelik ilginin genelleştirilmiş bir yeniden uyanışıyla tam anlamıyla bütünleşen, dönemin öncülerinin arasında yer alan ve önde gelen kadın figürlerin eserleri, dönemin kültürel söyleminin ve uygulamasının rotasını önemli derecede değişikliğe uğratmıştır. Bu performanslar kadına yüklenen görevleri alıp bu eylemleri malzemesine dönüştürmüş ve ilgisini bozulan çevreye yönelterek bunu yeni bir sanatsal pratik olarak ortaya sunmuştur.

Agnes Denes, 1960'ların başlarından itibaren çevre konularına eğilmiş, gezegenimizin karşı karşıya olduğu zorluklar üzerine düşünmek ve bunlara çözümler sunmak için gerçekleştirdiği ekolojik sanat performansları ile tanınmıştır. Birçok disiplini birleştiren insan ve çevre sorunları konusunu odağına alan sanatçının 1982'de New York'ta gerçekleştirdiği performans bu alanın önemli örneklerinden biridir. Sanatçı aylar süren hazırlıklar sonunda *Buğday Tarlası- Bir Yüzleşme* isimli çalışmasını Manhattan'ın Wall Street ve Dünya Ticaret Merkezi arasında bulunan bölgede gerçekleştirmiş ve âtil halde moloz yığılı bir dolgu sahasına iki dönümlük buğday ekmiştir. Dünyanın para piyasalarına yön veren ve yüksek iş merkezleriyle ünlü olan bu bölgede, bu binalar arasında kalmış alanın tarım alanı olarak kullanılması ile sanatçı eril ile dişil olanın zıtlığını ortaya koymuş, süreç sonucunda New York'un merkezinde işlevsiz bir alan verimli bir tarlaya dönüştürülmüştür.

Görsel 1. Agnes Denes, *Wheatfield - A Confrontation (Buğday Tarlası- Bir Yüzleşme)*, 1982, New York

Agnes Denes, 1982'de New York'taki dünyanın para ve borsa piyasalarının merkezi durumunda olan Wall Street ve Dünya Ticaret Merkezi yakınlarında bulunan Battery Park'a buğday ekmiş ve dört ay boyunca bu bölgenin tüm zirai bakımını kendisi üstlenmiş ve buğday tarlasının hasatını da gerçekleştirmiştir. Böylece gıdanın temelini oluşturan ve enerji, ticaret gibi kavramların sembolü niteliğindeki buğday, bu eserle birlikte kötü yönetim, israf, ve ekolojik kaygının sembolü haline gelmiştir.

Görsel 2. Patricia Johansen, *Fair Park Lagoon*, 1981-86, Dallas

1981'de Dallas'ta terk edilmiş bir bataklığı yeniden tasarlayan Patricia Johansen, tamamen yeni bir ekosistem oluşturmaya karar vererek bu çevresel anlamda bozulmuş yerde bitki, hayvan ve insan hayatını tekrar canlandırmıştır.

Yenilenen ve dönüştürülen bataklıkta yeniden hayat başlamış ve alan böylelikle rehabilite olmuştur.

Görsel 3. Kathryn Miller, *Seed Bomb- Tohum Bombası*, 1992, Kalifornia

Başka bir örnekte, sanatçı-biyolog Kathryn Miller, doğal bitkilerden elde ettiği toprak ve tohumları sıkıştırarak tohum bombası haline getirmiş, bu bombaları özellikle de bitki örtüsü bozulmuş yerlere atarak uzun süreli bir performansa imza atmıştır. Sanatçı bu performansı ile boş tarlaları "bombalayarak" cesur ama mizahi bir dizi sanatsal yeniden yapılandırma süreci geliştirmiş, eylemini boş ve âtil alanlardan, şehir merkezlerine birçok yerde tekrarlamıştır.

Mierle Laderman Ukeles, bu alanın en önemli temsilcilerinden ve aynı zamanda ekolojik performans sanatının da yaratıcılarından biri olarak kabul edilmektedir. 1973-74 arasında, Bakım Sanatı Performans Serisi için *Hartford Wash: Wash, Tracks, Maintenance: Outside* isimli işini 1973'te Hartford CN'deki Wadsworth Athenaeum'da gerçekleştirmiştir. Sanatçı bu iş için müzenin içinden, galeri bölümünlerinden dışarıya kadar merdivenlerini silmiş, tozları almıştır. Böylelikle kadına atfedilen bakıcı, temizlikçi gibi rolleri, sanat tarihinin mabedi sayılan bir mekânı temizleyerek sorgulamaya açmıştır. Bu çalışma, ile ekofeminist düşüncenin büyük ölçüde bir parçası olurken, sanatçının gerçekleştirdiği eylemler, gezegenin koruyucusu olma meselesinin ne kadar önemli ve zamansız bir eylem olduğu göstermiştir.

Görsel 4. Mierle Laderman Ukeles, *Hartford Wash: Wash, Tracks, Maintenance: Outside*, 1973-74, Connecticut, ABD

1976'da Ukeles, performans serisi olan *Touch Sanitation Performance* adlı işini farklı yer ve zamanlarda birçok defa tekrarlamış, sekiz binden fazla temizlik işçisiyle el sıkışarak her birine "New York'u canlı tuttuğunuz için teşekkürler" demiştir. Gerçekleştirilen performans ile sanatçı binlerce şehir temizlik işçisiyle tokalaşmış ve bu hareket yıllar boyunca kamusal alanda birçok ekolojik müdahaleye ilham kaynağı olmuştur.

Görsel 5. Mierle Laderman Ukeles, *Touch Sanitation Performance*, 1976, New York

Görsel 6. Jo Hanson, *Art That's Sweeping the City, San Francisco, 1980*

Bu mücadelenin güçlü savunucularından ve WEAD'in kurucularından olan ekoloji sanatçısı Jo Hanson, San Francisco'da Buchanan Caddesi'ndeki evinin kaldırımını her gün süpürmeyi içeren performansa dayalı bir çalışma geliştirmiştir.

WEAD (Women Eco Artists Dialog), adil ve sağlıklı bir dünya hedefine doğru çalışan feminist eko-sanatçılar, eğitimciler, küratörler ve yazarlardan oluşan öncü bir ağıdır. WEAD, ekoartist çalışmalarının sanal galerisi olarak hizmet veren, sanatçıları ve küratörleri sergi fırsatlarıyla buluşturan ve aydınlatan bir web sitesine (weadartists.org) sahiptir. Burada topluluğun amacını, "Sanatçılara, küratörlere, yazarlara, sanat ve kamusal sanat yöneticilerine, sanat ve ekoloji eğitimcilerine, disiplinler arası profesyonellere ve diğerlerine ekolojik sanat ve sosyal adalet sanat alanları hakkında bilgi sağlamak. Ekolojik ve sosyal adalet konularında çalışan sanatçılar arasında uluslararası ağ oluşturmayı kolaylaştırmak. Çevresel ve sosyal adalet sanatının alanlarını ve anlayışını ilerletmek" şeklinde özetlemişlerdir (<https://www.weadartists.org/copy-of-history>). WEAD, ekofeminist sanat anlayışı için tek bir tanımı veya bir dizi kültürel, politik veya sosyal inancı reddetmiş bunun yerine tüm bu farklılıkları renkli kolektif bir şemsiye altında bir araya getirmiştir. Topluluk kadın bakış açısıyla, ekolojik ve sosyal adalet alanını ve anlayışını geliştirmek için uluslararası iş birlikleri kurarak çalışmaya devam etmektedir.

SONUÇ

Ekofeminizm 1970'lerde feminist hareketlerle birlikte doğmuş, kadının sömürülmesi ve istismarı, kadın bedenine ve doğaya uygulanan tahakküm arasında bir bağlantı olduğu fikrinden doğmuştur. Kadın ile ekolojik çevreyi yani doğayı birbiriyle ayrılmaz bir bütün olarak görmüş ve bu görüşe göre, ekolojik tahribatın esas sorumlusunun erkek egemen dünya görüşü olduğu kanısına varılmıştır. Eril tahakküm hem doğa hem de kadın üzerinde hissedilmektedir.

Ekofeminist sanat, feminist söylem ve sanat hareketlerinden güç almış, çevre sanatı ve ekolojik sanat gibi odağına doğayı koyan sanatsal pratiklerden beslenmiştir. Bu noktada ekofeminist sanatçılar, kadın ve doğa sorunlarını birlikte ele almış, erkek egemen anlayıştan vazgeçilerek, kadın sorunları ile ekolojik sorunların birlikte çözülebileceğini inanmışlardır. Sanatçılar kadının tedavi edici ve dönüştürücü tavrı ile işler üretmiş, bakım ve onarımı bir sanatsal yöntem olarak kullanarak, yeryüzüne kalıcı ve iyileştirici bir misyonla dokunmayı tercih etmişlerdir. Araştırma kapsamında ekofeminizmin ve sanatta yansımaları olarak kabul edebileceğimiz ekofeminist sanatın gelişim süreci ve ana argümanları serimlenmiştir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı; ekofeminist sanatın tarihini, kavramsal boyutunu ve feminist ideoloji ile ekolojik unsurları sanatsal bir bakış açısıyla ele alan sanat görüşünü irdelemektir. Bu bağlamda, kadın ve doğayı birbiriyle ayrılmaz bir bütün olarak gören ve doğa-sanat-kadın düzlemlerine feminist eleştiri getirerek, çevreci mücadeleyi sanatla buluşturarak işler üreten ekofeminist sanatçıların eserleri incelenmiştir. İnsanlık tarihi boyunca süregelen ve özellikle günümüzün en önemli ve dikkat çeken konularından biri haline gelen ekolojik kriz, sanatsal bağlamda ele alınmış ve sanatçılar tarafından bozulan çevreye yapıcı çözümler üretme amacıyla gerçekleştirilmiş olan performanslar, ekofeminist sanat anlayışı çerçevesinde örneklenmiştir. İncelenen bu yapıtların çözümlenmeleri neticesinde sanatçıların, doğayla kurguladıkları iş birliği eylemleri sayesinde, sanat yoluyla yeryüzü üzerinde olumlu ve iyileştirici bir etkiye sahip olabilecekleri görülmüştür.

Doğayla olan ilişkimize yeni bir bakış açısı getirmesi ve sanatın bu amaçta bir aracı olarak kullanılması ile geçim kaynaklarının iyileştirilmesi, daha iyi bir çevre yönetimi, toplumsal eşitsizlikler, ekolojik tahribat ve iklim adaleti gibi konulara sosyal ve çevresel farkındalık ve bilinç yaratmada sanatın rolünün önemi ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

- Antmen, A. (2012). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar* (3. Baskı). İstanbul: Sel.
- Antmen A. (2020). *Sanat Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri* (6. Baskı). İstanbul: İletişim
- Atakan, N. (2008). *Sanatta Alternatif Arayışlar* (1. Baskı). İzmir: Karakalem.
- Brown, A. (2014). *Güncel Sanat ve Ekoloji* (Çev. E. Gözgülü, Y. Adam). İstanbul: Akbank.
- Denes. A. (2020). *Wheatfield - A Confrontation (Buğday Tarlası- Bir Yüzleşme)*. [Fotoğraf] <https://ajournal.blog/Ajournal/Icerik/manhattanda-bir-vaha-agnes-denesin-bugday-tarlası> (Erişim tarihi: 11.12.2021)
- Ferry, L. (2000) *Ekolojik Yeni Düzen* (Çev. T. Yılmaz). İstanbul: Y.K.Y.
- Gouma-Peterson, T., Mathews, P. (2020). *Sanat Tarihinin Feminist Eleştirisi*. Ahu Antmen (Ed.), *Sanat/Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri* (6. Baskı) (s. 13-118). İstanbul: İletişim
- Honer, M. (1992). *Seed Bomb* [Fotoğraf] <http://www.kathrynamiller.com/index.html> (Erişim tarihi: 16.12.2021)
- Hooks, B. (2016). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika* (Çev. A. Yıldırım) (1. Baskı). İstanbul: Bgst
- Nochlin, L. (2020). *Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?* Ahu Antmen (Ed.), *Sanat/Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri* (6. Baskı) (s. 119-159). İstanbul: İletişim
- Longenecker, M. (1997, Ekim). *Women, ecology and the environment: An introduction*. *NWSA Journal*, sayı:9, 1-17. https://www.jstor.org/stable/4316527?casa_token=DAWMEYOtQvMAA%3AEcSja7t4XXAhnlMtKgafsnp_w9xxlGfOL1aaMk07SgvYrsi_Uc6AJ2s6t7FhxU4VycP7Es5nxopGNC3dNsTfslEVXb3n1xvAuMN3AvqlgzZ-K8ptSs&seq=1#metadata_info_tab_contents (Erişim Tarihi: 02 Aralık 2021).
- Mellor, M. (1993) *Sınırları yıkmak: Feminist Yeşil Bir Sosyalizme Doğru* (Çev. O. Akinhay). İstanbul: Ayrıntı.
- Milliss, I. (2020). *Touch Sanitation Performance* [Fotoğraf] <https://www.artlink.com.au/articles/4853/escaping-freedom-towards-a-culture-of-mutuality/> (Erişim

tarihi: 16.12.2021)

Plumwood, V. (2020). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek* (Çev. B. Ertür) (3. Baskı). İstanbul: Metis.

Shiva V., Mies, M. (2019). *Ekofeminizm* (Çev. İ. U. Kelso) (2. Baskı). İstanbul: Sinek Sekiz

The Schuylkill Center. (2012). *Fair Park Lagoon* [Fotoğraf] https://www.schuylkillcenter.org/art/?page_id=257 (Erişim tarihi: 16.12.2021)

Wead, (2021). *Our Mission*. <https://www.weadartists.org/about> (Erişim tarihi: 28.10.2021).

Wetzler, R. (2016). *Hartford Wash: Wash, Tracks, Maintenance: Outside* [Fotoğraf] <https://timeline.com/mierle-ukeles-cleaning-museum-64d274a0a19c> (Erişim tarihi: 16.12.2021)

Zimbardo, T. (2013). *Art That's Sweeping the City* [Fotoğraf] <https://openspace.sfmoma.org/2013/03/receipt-of-delivery34/> (Erişim tarihi: 16.12.2021)